

BP MARCIN HINTZ

Wydział Teologiczny
Chrześcijańska Akademia Teologiczna
Warszawa

Księgi symboliczne luteranizmu jako werbalizacja symboli wiary

Streszczenie: W tradycji ewangelickiej szczególną rolę pełnią księgi wyznaniowe, zwane również księgami symbolicznymi. Artykuł omawia znaczenie owego szesnastowiecznego korpusu doktrynalnego luteranizmu dla kształtowania tożsamości religijnej. Punktem wyjścia jest refleksja współczesnych filozofów religii: Paula Ricoeura, Jan Kłoczowskiego oraz Paula Tillicha na temat porzucenia przez człowieka XX wieku symbolicznego wymiaru życia. Otwarcie się na język symboli to początek egzystencji, którą można określić jako „postawę symboliczną”. Taką postawą potrzebuje właśnie symboli jako punktów odniesienia.

Następnie Autor sięga do pojęcia symboliki jako teologicznej nauki o wyznaniach, by przejść do definicji ksiąg symbolicznych i ich historycznej roli w budowaniu duchowości protestanckiej. W *Konfesji augsburskiej* z 1530 roku, głównej księdze doktrynalnej luteranizmu zawarte są definicyjne formuły teologii ewangelickiej. Autor podkreśla ekumeniczny wymiar zapisów znajdujących się w *Confessio augustana* oraz jej odkrycie w luterancko-rzymskokatolickim dialogu bilateralnym, jako księgi świadectwa budowania chrystocentrycznej wiary. W tradycji ewangelickiej to właśnie księgi wyznaniowe pełnią formę stałych punktów orientacyjnych, wskazując na wspólne dziedzictwo chrystianizmu.

Słowa kluczowe: symbol, symbolika, księgi symboliczne, luteranizm, ekumenizm, dialog ekumeniczny, teologia ewangelicka

Wprowadzenie – człowiek istota symboliczna

Wybitny ewangelicki myśliciel, zmarły przed 10 laty, francuski filozof Paul Ricoeur (1913-2005), autor słynnej *Symbolika zła*, wydanej po polsku w roku 1986, w swojej refleksji nad istotą religii akcentował, że język biblijny jest językiem na wskroś symbolicznym. Symbol niesie nie tylko określone treści, emocje oraz informacje, ale jest także *medium* objawiania się świętości – symbol daje do myślenia¹. To właśnie rzeczywistość symboliczna umiejscawia człowieka w historii i angażuje go egzystencjalnie, osadza w ożywczym kole rozumienia i wiary². W tym

¹ To słynne zdanie Ricoeura zapisane w: P. Ricoeur, *Symbolika zła*, przeł. S. Cichowicz, M. Ochab, Warszawa 1986, s. 329.

² Tamże, s. 330.

rozumieniu teologia, jako naukowy namysł nad ową symboliczną rzeczywistością, ma za zadanie formułować hermeneutyczną interpretację artykułów wiary polegającą na rozbijaniu pojęć bardziej złożonych, którymi są artykuły wiary na pojęcia prostsze i poprzez *konceptualizację*, na dążeniu do tego, co nazywamy *egzystencjalną prawdą symbolu*³.

Jak zauważa polski myśliciel katolicki, o. Jan Kłoczowski, jedną z najważniejszych funkcji symbolu jest funkcja egzystencjalna. Powtórzmy za Kłoczowskim: *symbol odsłania człowieka, który otwiera się na działanie symbolu*⁴.

Kłoczowski twierdzi dalej, że we współczesnej epoce nie jesteśmy już tak wrażliwi na działanie symboli jak przed wiekami. Głosi, że rzekomo utraciliśmy „symboliczny wymiar naszego życia”. Ów filozof religii pyta, czym to jest spowodowane. Czy tylko faktem, że językiem szczególnie uprzywilejowanym, jakim posługujemy się obecnie dla opisania świata, jest język scjentyzmu?

Podobną konstatację sformułował przed laty ewangelicki teolog liberalny, określany czasem teologiem pogranicza, Paul Tillich (1886-1965). Zwrócił on uwagę na to, że człowiek współczesny utracił wymiar głębi, czyli swoisty wymiar symboliczny. Oznacza to, że człowiek epoki industrialnej wyzbył się zdolności odpowiedzi na pytanie o sens swojego życia. Nie potrafi już nawet precyzyjnie pytać o to, skąd pochodzi i ku czemu zmierza, co czyni i co może ze sobą uczynić w jakże krótkim przedziale czasu dzielącym narodziny od śmierci. Owe egzystencjalne pytania nie znajdują już dzisiaj odpowiedzi, a nawet powszechnie nie są już stawiane. I to właśnie dokonuje się w przestrzeni ostatnich 70 lat. Ludziom współczesnym brakuje odwagi, aby takie pytania stawiać, tak jak czyniły to pokolenia wcześniejsze. Większość nie jest w stanie słuchać jakiegokolwiek odpowiedzi na te pytania. Taką diagnozę przedstawił Tillich na początku lat 50. XX wieku.

Twórca słynnej *Dynamiki wiary* i filozoficznego traktatu *Męstwo bycia* dodaje, że człowiek otwiera się na głęboki wymiar rzeczywistości właśnie poprzez otwarcie na język symboli. Taki sposób bycia można określić jako „postawę symboliczną”. Wskazując na „postawę symboliczną”, należy zwrócić uwagę na to, że umożliwia ona przyjęcie symbolu właśnie jako symbolu, a dokładniej jako daru otwierającego bogatszy obszar rzeczywistości oraz głębszy wymiar własnego życia. Nowy byt w Chrystusie przezwycięża alienację każdej osoby ludzkiej, jest nacechowany postawą symboliczną⁵.

Owa postawa symboliczna, jak zauważa Kłoczowski, jest bezinteresowna i kontemplacyjna, wyrasta z dostrzeżenia misteryjnego wymiaru rzeczywistości⁶. Taką funkcję symbolu określamy mianem egzystencjalnej. To podpowiedzi wcześniejszego Tillicha i współczesnego polskiego myśliciela, adresowane do zagubionych ludzi

³ Za: B. Milerski, *Z problemów hermeneutyki protestanckiej*, Łódź 1996, s. 101.

⁴ J. Kłoczowski, *Symbol*, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 9, Warszawa 2002, wydanie elektroniczne.

⁵ P. Tillich, *Teologia systematyczna*, t. 2, przeł. J. Marzęcki, Kęty 2004, s. 120.

⁶ J. Kłoczowski, *Symbol*, dz. cyt.

epoki technicznej.

W poniższej analizie chcemy wskazać na szczególne znaczenie tak zwanych symboli wiary, które przybrały specyficzną formę ksiąg symbolicznych dla kształtowania owej postawy symbolicznej na gruncie tradycji ewangelickiej, a zwłaszcza lutekańskiej.

1. Symbole wiary i księgi symboliczne

Symbole wiary to, zgodnie z definicją, przyjętą w danym Kościele krótkie i obowiązujące wszystkich wiernych formuły wyznań wiary będące swoistą syntezą. Powszeczny charakter na Zachodzie mają *Apostolski skład wiary*, *Atanazjański skład wiary* i *Nicejsko-konstantynopolitański skład wiary*. Jak zauważa *Katechizm Kościoła Katolickiego* z roku 1992 w punkcie 186: „Od początku Kościół apostolski wyrażał i przekazywał swoją wiarę w krótkich i normatywnych dla wszystkich formułach”⁷.

Możemy również stwierdzić, że w znaczeniu szerszym symbolami nazywane były oraz nadal są również wyznania wiary niektórych synodów o znaczeniu lokalnym, jak np. XI synodu w Toledo (675), Soboru Laterańskiego czy Soboru Trydenckiego. Nazwę tę odnosi się również do pism wyznaniowych protestantyzmu w tradycji lutekańskiej, reformowanej oraz anglikańskiej, jak też prawosławia, gdzie nazywane są one właśnie księgami symbolicznymi⁸; poszerzenie zakresu znaczeniowego symboli wiary przyczyniło się do nazwania wiedzy o wyznaniach mianem symboliki. Stosowanie tej nazwy nie ma jednak charakteru globalnego. Na gruncie niemieckim stosuje się obecnie nazwę *Konfessionskunde*. Termin *Symbolik* do niemieckojęzycznej debaty wprowadził katolicki badacz Johann Adam Möhler (1796-1838), publikując w roku 1832 polemiczną pracę *Symbolik, oder Darstellung der dogmatischen Gegensätze der Katholiken und Protestanten nach ihren öffentlichen Bekenntnisschriften*.

Księgi symboliczne, czyli księgi wyznaniowe, to określenie dokumentów teologicznych będących historycznym świadectwem wiary danego Kościoła w określonym czasie. Owo określenie zostało wprowadzone już w okresie Reformacji XVI wieku. Środowiska ewangelickie w dążeniu do samookreślenia własnego stanowiska teologicznego, czyli wypracowania klarownych zasad tożsamości wyznaniowej, zaczęły w końcu lat 20. XVI wieku formułować zasady wiary w postaci specjalnych ksiąg wyznaniowych. Praktyka ta, zgodnie z zasadą *ad fontes*, sięgała do tradycji chrześcijaństwa starożytnego, które wyrażało swoją wiarę w Boga w formie krótkich wyznań określanych mianem symboli wiary. Z tej tradycji myślowej wyprowadzono w obozie reformacyjnym termin *księgi symboliczne*. Stąd też często luteranizm, podkreślający szczególne znaczenie owych pism, bywa określany mianem *Kościoła*

⁷ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.

⁸ E. Wolf, *Bekenntnisschriften*, RGG³ - *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, Bd. 1, Tübingen 1957, s. 1012.

ksiąg symbolicznych, czyli wyznaniowych⁹.

Księgi symboliczne poszczególnych Kościołów ewangelickich mają charakter doktrynalny i normatywny; stanowią jednak „normę unormowaną”, czyli mają charakter wtórny i nieostateczny, są podporządkowane ostatecznemu autorytetowi Pisma Świętego, czyli *norma normans*, jako jedynej „normy normującej”¹⁰. Prawdę tę wyraża reformacyjna zasada, nazwana w XIX wieku zasadą formalną, *sola scriptura*, co sprawia, że luterkańskie księgi symboliczne pochodzące z kontekstu XVI wieku, nie są przeszkodą dla prób aktualnego odczytywania Pisma Świętego czy prowadzenia badań teologicznych. Poszczególne Kościoły protestanckie, wywodzące się z Reformacji XVI wieku, wyrażają swoją wiarę w symbolach starochrześcijańskich, którymi są: *Apostolski skład wiary*, *Atanazjański skład wiary*, *Nicejsko-konstantynopolitański skład wiary* oraz w zapisach ksiąg symbolicznych sformułowanych w dobie Reformacji.

W Kościele luterzańskim takimi księgami są (w porządku chronologicznym): *Mały i Duży katechizm* Marcina Lutra (1529), *Wyznanie augsburskie* (1530) i *Obrońca wyznania augsburskiego* autorstwa Filipa Melanchtona (1530), *Artykuły szmalckaldzkie* Lutra (1537), *Traktat o władzy i prymacie papieża* Melanchtona (1537) oraz *Formuła zgody* (dzieło zbiorowe pod redakcją Jakuba Andrea z roku 1577). Dla Kościoła ewangelicko-reformowanego, czyli tradycji kalwińskiej, określanej też w wielu krajach mianem presbiterianizmu, księgami wyznaniowymi są nade wszystko: *Katechizm heidelberski* z 1563 roku oraz *Konfesja II helwecka* Henryka Bullingera (1566), a w Polsce stosunkowo dowolny przekład pod postacią *Konfesji sandomierskiej* (1570). W tej tradycji normotwórczy charakter ksiąg symbolicznych jest jednak znacznie mniejszy niż w luteranizmie. Kalwinizm podkreśla znaczenie formuły *ecclesia reformata et semper reformanda*¹¹.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że od XVI wieku, pod wpływem protestantyzmu, pojęcie ksiąg symbolicznych weszło do użycia także w Kościołach prawosławnych¹². Za księgi symboliczne przyjmowano: *Prawosławne wyznanie katolickiego i apostolskiego Kościoła wschodniego* Piotra Mohyły (1640), uznane przez 4 patriarchów wschodnich i patriarchę moskiewskiego, *Wykład prawosławnej wiary Kościoła wschodniego* Dosyteusza, patriarchy jerozolimskiego (1672), *Encyklikę czterech patriarchów Kościoła wschodniego* (1848) oraz *Obszerny katechizm chrześcijański prawosławnego katolickiego Kościoła wschodniego* Filareta Drozdowa, metropolity moskiewskiego (1823), będący księgą symboliczną dla Kościoła rosyjskiego, w Polsce znany również jako *Obszerny chrześcijański katechizm św. Kościoła pra-*

⁹ K. Karski, *Symbolika. Zarys wiedzy o Kościołach i wspólnotach chrześcijańskich*, Warszawa 2003, s. 143.

¹⁰ M. Uglorz, *Od samoświadomości do świadectwa wiary. Wprowadzenie do dogmatyki ewangelickiej*, Warszawa 1995, s. 88.

¹¹ R. Lipiński, *Aktualność zasad reformacyjnych dzisiaj*, http://www.reformowani.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=92&Itemid=38, 2008, [2015.07.30].

¹² *Księgi symboliczne, księgi wyznaniowe*, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 6, Warszawa 2002, wydanie elektroniczne.

wosławnego¹³.

Współcześni teolodzy prawosławni, na przykład Paul Evdokimov, John Meyendorff¹⁴ czy zwłaszcza Nikos Nissiotis (1924-86), prawosławny obserwator Soboru Watykańskiego II, radykalny przeciwnik formuły *filioque*, odrzucają całkowicie pojęcie ksiąg symbolicznych, gdyż mogą być one ważne dla nowych Kościołów, ale nie dla Kościoła prawosławnego, który opiera się na ciągłości oraz niezmienności Świętej Tradycji¹⁵. Księgi symboliczne w ewangelickim pojmowaniu nie występują również w Kościele rzymskokatolickim.

2. Znaczenie ksiąg symbolicznych dla tożsamości luterńskiej

Ewangelickie księgi symboliczne stanowią więc swoistą *differentia specifica* tej rodziny wyznaniowej i spełniają szczególną rolę w kształtowaniu duchowości protestanckiej.

Jedną z naczelných podstaw pobożności i duchowości ewangelickiej jest sformułowany przez Marcina Lutra i zapisany *expressis verbis* w księgach symbolicznych skryptocentryzm, głoszący, że jedynie Pismo Święte jest źródłem wiary i pobożności chrześcijańskiej¹⁶. Pismo stoi ponad tradycją, a ta powinna być nie tyko z nim niesprzeczna, lecz bezpośrednio z niej wyrastać.

Kolejne reformacyjne podstawowe prawdy wiary zostały skryształizowane w pismach Lutra w latach 1520-1526. Zostały nazwane pryncypiami *sive* zasadami teologii i pobożności ewangelickiej: *solus Christus* (chrystocentryzm), *sola gratia et fide* oraz *solo verbo*. Są one bezpośrednio wywiedzione z Pisma Świętego¹⁷.

Pismem o szczególnym znaczeniu katechetycznym był *Mały katechizm* autorstwa ks. M. Lutra z roku 1529¹⁸, który stał się na kolejne kilkaset lat podręcznikiem do nauki konfirmacyjnej. *Mały katechizm* stanowi, obok *Konfesji augsburskiej*, naczelną księgę symboliczną luteranizmu.

W roku 1530 na Sejmie w Augsburgu stany i miasta ewangelickie ogłosiły *Wyznanie* swej wiary przedłożone cesarzowi Karolowi V. Pismo to stało się pierwszą formalną księgą symboliczną luteranizmu i zostało nazwane *Wyznaniem augsburskim*, *Konfesją augsburską*, po łacinie znane jako *Confessio augustana*, czyli *Augustana* lub w skrócie CA. Proces tworzenia się korpusu doktryny luterńskiej zakończył się w roku 1580 wydaniem *Liber concordiae*, czyli *Księgi zgody*¹⁹.

Dokładnie 25 czerwca 2015 ewangelicy na całym świecie obchodzili 485. roczni-

¹³ *Obszerny chrześcijański katechizm św. Kościoła prawosławnego*, Warszawa 1927.

¹⁴ *Księgi symboliczne, księgi wyznaniowe*, dz. cyt.

¹⁵ Zob. N. Nissiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog: Kirche und Welt in orthodoxer Sicht*, Stuttgart 1968.

¹⁶ M. Uglorz, *Marcin Luter. Ojciec Reformacji*, Bielsko-Biała 2006, s. 126.

¹⁷ B. Milerski, *Urząd duchowny w teologii Marcina Lutra i księgach wyznaniowych*, „Przegląd Ewangelicki” 2 (2004), s. 43.

¹⁸ M. Luter, *Mały Katechizm*, w: *Księgi Wyznaniowe Kościoła Luterńskiego* [dalej: KWKL], Bielsko-Biała 1999, s. 41-55.

¹⁹ Pierwsze pełne polskie tłumaczenie *Księgi Zgody* to właśnie KWKL, zawierające również wstępy

cę ogłoszenia na Sejmie w Augsburgu tekstu wyznania wiary zreformowanego, ewangelickiego Kościoła. Co roku, w rocznicę tego wydarzenia, Kościoły luterzańskie na całym świecie w sposób liturgiczny, naukowy bądź popularny odnoszą się do treści tego wyznania. Jest to obok Święta Reformacji, obchodzonego 31 października, faktycznie jedyne święto kościelne podkreślające ewangelicką tożsamość wyznaniową.

Tym samym, po 13 latach od spektakularnego przybicia *95 tez* przez Marcina Lutra, obóz reformacyjny wypracował, w toku rzeczowej dyskusji, własną księgę wyznaniową, którą napisał w głównej mierze Melancton, bazując jednakże na *Artykułach szwabachskich* Lutra, których celem było, między innymi, wykazanie, że strona ewangelicka trzyma się nauki biblijnej i apostołskiej, jak też wiary ojców Kościoła.

Augustana podkreślała, że celem działań Reformatorów była odnowa Kościoła powszechnego, a w żadnym wypadku chęć założenia nowego. Środkiem do celu miała być redukcja narosłych tradycji ludzkich i koncentracja na tym, co w chrześcijaństwie jest istotne. *Konfesja*, która była już od roku 1528 formułowana przez ewangelickich teologów, miała właśnie wyrazić i wyłożyć to głębokie religijne przekonanie. Marcin Luter, który jako banita Rzeszy niemieckiej nie mógł być obecny podczas końcowej redakcji tekstu w Augsburgu, po lekturze tekstu *Wyznania* wypowiedział słynne słowa: „Przeczytałem Obronę Filipa, i ta mi się prawie podoba, i nie umiałbym tu niczego poprawić ani zmienić, zresztą nawet by to nie wypadało, gdyż ja tak cicho stąpać nie umiem”²⁰. Tym samym powstało dzieło teologiczne, które w swym zamyśle było zarazem polemiczne, jak i ugodowe, nowatorskie i tradycyjne, stąd może ono i dzisiaj stanowić istotny punkt wyjścia w dyskusji na temat tożsamości konfesyjnej, jak też szerzej, być ważnym elementem dialogu ekumenicznego.

Wyznanie augsburskie już od pierwszego zdania podkreśla, że ewangelicy, zwani od Sejmu w Spirze w roku 1529 także protestantami, trwają w nauce Soboru Nicejskiego, czyli są kontynuatorami nauki apostołskiej²¹. Owo trwanie w nauce apostołskiej zostaje podkreślone poprzez słowa potępienia dla herezji, które zostały odrzucone przez starożytne sobory.

Coroczne obchody pamiętki *Konfesji augsburskiej* to przede wszystkim okazja do postawienia sobie pytań dotyczących ewangelickiej tożsamości konfesyjnej. Na ile *Konfesja Augsburgska* jest żywa w ewangelickiej świadomości oraz na ile zapisy i duch *Konfesji* obecne są w luterzańskim postrzeganiu i ewaluacji współczesnego świata? Oficjalna nazwa Kościoła luterńskiego w Polsce, czyli Kościół Ewangelicko-Augsburski, podobnie jak w Austrii, Słowacji czy Rumunii, odnosi się wprost do *Augsburskiego wyznania wiary*, co oznacza, że te właśnie Kościoły akcentują w sposób szczególny treść i przesłanie teologiczne *Konfesji*.

Od kilkudziesięciu lat obchody pamiętki ogłoszenia *Confessio augustana* są istot-

do poszczególnych ksiąg symbolicznych.

²⁰ W. Niemczyk, *Historia powstania „Wyznania augsburskiego” i „Obrony”*, KWKL, s. 137.

²¹ CA I, KWKL, s. 143.

nym impulsem do refleksji o charakterze ekumenicznym. Czynione to jest ze względu na szczególny, dialogiczny charakter tej księgi symbolicznej oraz ze względu na fakt, że *Augustana* wskazuje na ciągłość przekazu wiary²².

Ważnym odnotowaniem w ekumenicznej dyskusji na temat aktualności *Konfesji augsburskiej* jest proces z lat 90. XX wieku, który zakończył się również w Augsburgu. To kontekst podpisania *Wspólnej deklaracji w sprawie nauki o usprawiedliwieniu* pomiędzy Kościołami tradycji luteranńskiej, a dokładniej Światową Federacją Luteranską a Kościołem rzymskokatolickim w dniu 31 października 1999 roku w ewangelickim Kościele św. Anny w tymże Augsburgu.

Confessio augustana w każdym niemal spośród 28 artykułów broni tezy, że ewangelicy przynależą do jednego, świętego, powszechnego i apostołskiego Kościoła oraz wiernie trzymają się tradycji apostołskiej wyrażonej przez pierwsze sobory powszechnego Kościoła. Tej tradycji i wizji ewangelicy są wierni już 485 lat. Kwestia ta dotyczy również praktyki spowiedzi, która stała się szczególnym przedmiotem sporów interkonfesyjnych. Artykuł CA XI *O spowiedzi*, jak też wcześniejsza i późniejsza praktyka luteranizmu, zachowały wszak szczególne znaczenie spowiedzi w życiu duchowym wiernych²³.

Dla tradycji ewangelickiej podstawową prawdą jest, że Słowo Boże – *Verbum Dei* – zostało objawione i zapisane w pismach Starego i Nowego Testamentu. Tym samym Biblia Święta, zgodnie z reformacyjną zasadą *sola scriptura*, stanowi pełne i całkowite objawienie Boga przekazane w spisany przez ludzi słowie i stanowi nie tylko kamień milowy, lecz stały punkt odniesienia dla wszelkiej refleksji teologicznej protestantyzmu²⁴.

Dla luteranizmu oznacza to, że wszelkie dogmaty, doktryny, prawdy wiary, wartości, nakazy, dyrektywy, czy wreszcie formy pobożności, mają swoje ostateczne źródło jedynie w Piśmie Świętym Starego i Nowego Testamentu. Konsekwencją tej ekskluzywnej zasady jest przekonanie, że wszelkie sądy teologiczne, zasady i normy wyznawane i formułowane przez Kościół, w tym oficjalne oświadczenia, podlegają nadrzędnemu osądowi Pisma Świętego. Zasada ta głosi zarazem, że Pismo Święte, które jest uniwersalnym Słowem Boga adresowanym do ludzi, podlegało procesowi tworzenia na przestrzeni wielu wieków, jest słowem spisany w różnym kontekście językowym, kulturowym, społecznym, stąd wymaga ono od nas zrozumiałego i systematycznego wykładu. Księgi symboliczne to syntetyczny i całościowy wykład Pisma Świętego sformułowany w okresie tworzenia się ewangelickiej rodziny konfesyjnej, to jakby werbalizacja symbolicznego języka Biblii, zawarcie tego, co z natury symboliczne – jak podkreślał Ricoeur pisząc o języku Biblii – w tym co synte-

²² J. Sojka, *Argumentacja z Pisma Świętego i tradycji Kościoła pierwszego tysiąclecia* w „Wyznaniu augsburskim” (1530), „Rocznik Teologiczny ChAT”, 55/1-2 (2013), s. 49.

²³ P. Matwiejczuk, *Spowiedź w czasach Reformacji*, „Gdański Rocznik Ewangelicki” 7 (2013), s. 214.

²⁴ Szerzej: M. Hintz, *Sola scriptura jako punkt odniesienia etyki ewangelickiej*, „Ewangelik” 4 (2003), s. 38-47.

tyczne, w teologiczne formuły.

Tak wielka rola ksiąg konfesyjnych w teologii, życiu, pobożności i duchowości sprawia, że każda kwestia dogmatyczna, czy sporna w życiu Kościoła, powinna być wprawdzie przeanalizowana pod kątem zgodności z Pismem Świętym i księgami wyznaniowymi, a zwłaszcza w zgodności z zapisami zawartymi w właśnie w CA²⁵.

W treści *Konfesji augsburskiej*, odnajdujemy, że na pierwszym planie znajduje się problematyka soteriologiczna, czyli kwestia zbawienia grzesznika, a ta jest bezpośrednio powiązana z chrystologią, która swą kulminację znajduje w artykule IV O *Usprawiedliwieniu, articulus stantis et cadentis ecclesiae*, czyli w artykule, od którego zależy, czy Kościół stoi czy też się chwieje, w artykule, gdzie omawia się wspomniane reformacyjne zasady: tylko z łaski przez wiarę oraz tylko Chrystus²⁶.

Na drugim planie w tekście luteranckiego wyznania z roku 1530 znajduje się kwestia rozumienia Kościoła. W artykułach VII i VIII zawarta jest synteza eklezjologii luteranckiej. CA VII w następujący sposób definiuje Kościół: „Jeden święty Kościół trwać będzie po wszystkie wieki. Kościół zaś jest zgromadzeniem świętych, w którym się wiernie naucza Ewangelii i należycie udziela sakramentów”²⁷. Sformułowana przez Melanchtona nauka o Kościele bazuje na eklezjologicznych przemyśleniach ks. dra Marcina Lutra sformułowanych już w roku 1518. Definicja ta stała się dobrem wspólnym całego luteranizmu i dla tej tradycji konfesyjnej stanowi otwartą formułę w kierunku dopełniania jej innymi możliwościami.

Do kanonów luteranckiej eklezjologii weszły dwie definicyjne cechy Kościoła (tzw. *nota ecclesiae*): czyste zwiastowanie Ewangelii i właściwe udzielanie sakramentów. Są to znaki rozpoznawcze Kościoła powszechnego. Nie jedność terytorialna czy więź formalna, czy też podporządkowanie linearne, znajdują się na pierwszym planie. Kościół wewnętrzny – ukryty znajduje się w tym zewnętrznym, widzialnym i nigdy poza nim.

Pierwszy akapit artykułu VII CA ma fundamentalne znaczenie dla pojmowania powszechności Kościoła w tradycji luteranckiej: „Jeden święty Kościół trwać będzie po wszystkie czasy”. To wskazanie odnosi się do mistycznego trwania Kościoła Chrystusowego na ziemi. Kościół w kolejnym zdaniu tego artykułu zostaje powiązany ze słowem i sakramentem – jedność Kościoła powinna być budowana wokół tych dwóch elementów. Dla Reformacji luteranckiej elementem jednoczącym jest więc prawda, a nie struktura kościelna. Oznacza to, że jedność powinna być oparta na prawdzie i budowana wokół prawdy: zwiastowania i sakramentów.

Jak zauważa współczesny, duński komentator *Konfesji augsburskiej*, Leif Grane, tak sformułowana, otwarta definicja Kościoła, zawiera w sobie także *implicite* hierarchiczne pojęcie Kościoła, a jej ostrze skierowane jest przeciwko „marzycielom”,

²⁵ H.G. Pöhlmann – T. Austad – F. Krüger, *Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften*, Gütersloh 1996, s. 15.

²⁶ J. Pośpiech, *Usprawiedliwienie z wiary – Articulus stantis et cadentis ecclesiae*, „Z Problemów Reformacji” 2, Warszawa 1980, s. 55.

²⁷ CA VII, KWKL, s. 144.

czyli tym, którzy nad wyraz podkreślają subiektywizm wiary²⁸.

Podsumowanie

Ważnym elementem budowania tożsamości konfesyjnej światowego luteranizmu ostatnich 15 lat było odniesienie do tekstu *Wspólnej deklaracji w sprawie nauki o usprawiedliwieniu*²⁹. Luteranizm jako Kościół ksiąg symbolicznych, spośród których *Konfesja Augsburska* odgrywa szczególną rolę, wskazuje w swej ekumenicznej aktywności na to, co łączy, na wspólne dziedzictwo, przede wszystkim na światectwo Pisma Świętego. Przywiązanie do ksiąg wyznaniowych jest zarazem formą wierności wobec konfesyjnej duchowości.

Poszukiwanie tego, co wspólne, przy zachowaniu własnej tożsamości, może więc pełnić szczególną mediacyjną misję w dzisiejszym chrześcijaństwie. Współczesne spotkanie różnych tradycji konfesyjnych powinno skutkować otwarciem na prawdziwy **wymiar głębi**. Podążając za wskazaniem Tillicha i Ricoeura, poprzez wzajemne odkrywanie duchowości ekumenicznego partnera, można wskazywać na ogólnoludzką potrzebę powrotu do symbolicznego wymiaru egzystencji.

Literatura

- Grane, L., *Wyznanie Augsburskie. Wprowadzenie w podstawowe myśli Reformacji luteńskiej*, tłum. K. Lazar – J. T. Maciuszko, Bielsko-Biała 2002.
- Hintz, M., *Sola scriptura jako punkt odniesienia etyki ewangelickiej*, „Ewangelik” 4 (2003), s. 38-47.
- Karski, K., *Symbolika. Zarys wiedzy o Kościołach i wspólnotach chrześcijańskich*, Warszawa 2003.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- Kłoczowski, J., *Symbol*, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 9, red. T. Gadacz – B. Milerski, Warszawa 2002, wyd. elektroniczne.
- Kościół i urząd kościelny w dokumentach i opracowaniach Światowej Federacji Luteńskiej*, red. M. Hintz – J. Sojka, Bielsko-Biała 2014.
- Księgi symboliczne, księgi wyznaniowe*, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 6, Warszawa 2002, wydanie elektroniczne.
- Księgi Wyznaniowe Kościoła Luteńskiego* [KWKL], Bielsko-Biała 1999.
- Lipiński, R., *Aktualność zasad reformacyjnych dzisiaj*, http://www.reformowani.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=92&Itemid=38, 2008, (2015.07.30).
- Luter, M., *Mały Katechizm*, w: *Księgi Wyznaniowe Kościoła Luteńskiego*, Bielsko-Biała 1999, s. 41-55.
- Matwiejczuk, P., *Spowiedź w czasach Reformacji*, „Gdański Rocznik Ewangelicki” 7 (2013), s. 207-223.
- Milerski, B., *Urząd duchowny w teologii Marcina Lutra i księgach wyznaniowych*, „Przegląd Ewangelicki” 2 (2004), 42-61.
- Milerski, B., *Z problemów hermeneutyki protestanckiej*, Łódź 1996.
- Niemczyk, W., *Historia powstania „Wyznania augsburskiego” i „Obrony”*, w: *Księgi Wyznaniowe Kościoła Luteńskiego*, Bielsko-Biała 1999.

²⁸ L. Grane, *Wyznanie Augsburskie. Wprowadzenie w podstawowe myśli Reformacji luteńskiej*, tłum. K. Lazar – J. T. Maciuszko, Bielsko-Biała 2002, s. 84.

²⁹ Zob. dokumentację procesu: *Kościół i urząd kościelny w dokumentach i opracowaniach Światowej Federacji Luteńskiej*, red. M. Hintz – J. Sojka, Bielsko-Biała 2014.

- Nissiotis, N., *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog: Kirche und Welt in orthodoxer Sicht*, Stuttgart 1968.
- Obszerny chrześcijański katechizm św. Kościoła prawosławnego, Warszawa 1927.
- Pöhlmann, H.G. – Austad T. – Krüger F., *Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften*, Gütersloh 1996.
- Pośpiech, J., *Usprawiedliwienie z wiary – Articulus stantis et cadentis ecclesiae*, „Z Problemów Reformacji” t. 2, Warszawa 1980.
- Ricoeur, P., *Symbolika zła*, przeł. S. Cichowicz – M. Ochab, Warszawa 1986.
- Sojka, J., *Argumentacja z Pisma Świętego i tradycji Kościoła pierwszego tysiąclecia w „Wyznaniu augsburskim” (1530)*, „Rocznik Teologiczny ChAT”, 55/1-2 (2013), s. 47-66.
- Tillich, P., *Teologia systematyczna*, t. 2, przeł. J. Marzęcki, Kęty 2004.
- Uglorz, M., *Marcin Luter. Ojciec Reformacji*, Bielsko-Biała 2006.
- Uglorz, M., *Od samoświadomości do świadectwa wiary. Wprowadzenie do dogmatyki ewangelickiej*, Warszawa 1995.
- Wolf, E., *Bekenntnisschriften*, RGG³ - *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, Bd. 1, Tübingen 1957.

The Symbolical Books of the *Evangelical Lutheran Church* as a Verbalization of Faith Symbols

Summary: In the Protestant tradition, the symbolical (confessional) books fulfil a special role in creating piety and spirituality. The article discusses the role of the Lutheran doctrine of the 16th century in the process of formation of the religious identity of this tradition within Christianity. Important references for this article are also the conceptions of Paul Ricoeur, Jan Kłoczowski as well as Paul Tillich. These three important thinkers of the 20th century emphasize that modern man has lost the spiritual dimension of his life. The so-called “symbolical attitude” is the way to open one’s mind to the language of symbols.

In the next step, the author of the article focuses on the very special role of the confessional books of Lutheranism in the creation of the spiritual dimension of human life. It is in the *Confessio augustana* of 1530 that the most important criteria of Lutheran identity are to be found. The Author underlines the role of this book in ecumenical dialogue between the Roman Catholic Church and the Lutheran World Federation.

Keywords: Symbol, Symbolical (Confessional) Books, Lutheranism, Ecumenical Movement and Dialogue, Protestant Theology